Pokario metų tremtiniai kupiškėnai ir jų likimas

Aušra Jonušytė

Pokario metų, kaip ir 1941-ųjų, trėmimai, tik kur kas didesni, palietė daugelio kupiškėnų šeimas. Tie įvykiai, nors praėjo nemažas laiko tarpas, liko juos iškentusių žmonių širdyse, artimųjų pasakojimuose. Daug jų saugoma Kupiškio etnografijos muziejaus garso archyve ar surinktos medžiagos aplankuose. Jais greta archyvuose esančios ir leidiniuose publikuotos medžiagos naudosimės šiame straipsnyje minėdami trėmimų vykdytojus, didžiuosius pokario trėmimus ir tremtinių padėtį.

Jeigu panagrinėtume daugelio mažesnių ar didesnių tautų likimą įvairiais istorijos tarpsniais, pamatytume, kad visos turi skaudžių ir tragiškų fragmentų, kurie lydi ilgus šimtmečius, ypač tada, kai gyventojai tampa fizinio ir dvasinio genocido įkaitais be priežasties ar ją prasimanius.

1940-aisiais, tik peržengus Sovietų Sąjungos kariuomenei Lietuvos sieną, mūsų šalyje greitai įsitvirtino represinis režimas, kuris rėmėsi kariuomene ir kitomis turimomis jėgos struktūromis. Naujos valdžios atstovai, tarp kurių buvo daug atvykėlių iš Sovietų Sąjungos, nepatikliai žiūrėjo į inteligentiją, buvusius Lietuvos Respublikos politinius ir visuomeninius veikėjus, mokytojus, teisininkus, dvasininkus, ūkininkus, tai yra į tą tautos dalį, kuri aktyviai reiškėsi visuomeniniame ir politiniame šalies gyvenime, buvo neabejingi jos likimui. O kad įbaugintų Lietuvos žmones ir padarytų juos paklusnius naujajai tvarkai, buvo numatyta daugelį suimti ar ištremti. Trėmimams buvo iš anksto ruošiamasi, slapta rengiami planai ir nutarimai pagal Centro komiteto ir sovietų valdžios bei SSRS vidaus reikalų ir valstybės saugumo struktūrų parengtas instrukcijas. Po pirmųjų deportacijų ir suėmimų įstaigose, įmonėse, tarp mokytojų, studentų, gimnazistų, darbininkų ir ūkininkų, jaunimo įsivyravo įtarumas, nepasitikėjimas, baimė, bet kartu ir neapykanta pavergėjams bei jiems dirbusiems asmenims represinėse struktūrose. Lietuvos gyventojai lietuviai, net lenkai ir dalis rusų, tai pamatę ar patys patyrę, laukė karo, kuris atrodė vienintelis išsigelbėjimas nuo tolesnių represijų ir persekiojimų. Nors karas sustabdė vienus okupantus, juos pakeitė kiti, kurie, ypač atskiroms gyventojų grupėms, buvo tokie pat negailestingi ir žiaurūs.

Pokario metais, tik „grįžus išvaduotojams“, prasidėjo antroji sovietinė okupacija, kai vėl imtasi naudoti jau prieš karą taikytos naikinimo ir persekiojimų sistemos.

Lietuvos gyventojų genocido politika neaplenkė nė vieno Lietuvos kaimo, miesto, miestelio ar vienkiemio.

Dažnai būdami tolimi nuo vykusių politinių įvykių sostinėje ar didesniuose miestuose (bent jau pasibaigus Antrajam pasauliniam karui), dirbdami savo žemę ir likdami ištikimi Tėvynei kupiškėnai, kaip ir kiti Lietuvos žmonės, neišvengė 1947, 1948, 1949, 1950 ir vėlesnių metų trėmimų. Šimtai šeimų su tokio pat likimo Lietuvos gyventojais iš aplinkinių rajonų buvo gabenami į šiaurinius Sovietų Sąjungos rajonus. Taip sovietinės valdžios pareigūnai ir jų pagalbininkai stengėsi pašalinti didelę gyventojų dalį ne tik iš Kupiškio, bet ir iš visos Lietuvos. Panaudotos repre-

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

sinės priemonės sudarė sąlygas jėga atimti turtą, įbauginti likusiuosius ir priversti paklusti atėjūnams. Be to, po karo, trūkstant darbo jėgos Tolimuosiuose Rytuose, Sibire, tolimojoje Šiaurėje, tai buvo gera ir beveik nereikalaujanti išlaidų darbo jėga, kurią buvo galima priversti dirbti bet kokiomis gamtos sąlygomis. Tremtiniai ištisomis šeimomis buvo įdarbinami miško kirtimo įmonėse, kolūkių fermose, turėjo plukdyti sielius, žvejoti, gaudami menką duonos davinį. Kartais patekę viršininkų nemalonėn netekdavo ir jo, pirmąją tremties žiemą tenkinosi gamtoje augančiais valgomaisiais augalais, valdžios ponų šiukšlyne išmestomis maisto atliekomis.

Masiniai trėmimai ir jų vykdytojai

Masiniai trėmimai ir sovietinis teroras buvo politiškai-ideologiškai inspiruotas praėjus tik trims savaitėms po Lietuvos okupacijos 1940 m. birželio 15–17 d. Tuo pat metu, tai yra birželio 20 d., Saugumo departamento direktoriumi paskiriamas Antanas Sniečkus. O represinės struktūros sukuriamos dar neįvykus vadinamajai liaudies seimo rinkimų inscenizacijai.

1940 m. rugsėjo 18 d. Saugumo departamentas tapo Vidaus reikalų liaudies komisariatu (NKVD), o nuo 1941-ųjų balandžio 1-osios jo funkcijas perėmė LSSR valstybės saugumo liaudies komisariatas (NKGB)[1].

Antrojo pasaulinio karo mūšiams persikėlus į Vakarus, sovietinė kariuomenė buvo svarbiausia ir lemiama ginkluota jėga vykdant represijas Lietuvoje, bet turėjo ir trūkumų. Iš kitur atvykę kitataučiai kareiviai nemokėjo lietuviškai, nežinojo papročių, nepažino krašto. Jiems į pagalbą buvo būtina pasitelkti vietos gyventojus. Okupacinės valdžios nurodymu Lietuvoje, kaip ir kaimyninėse respublikose, buvo pradėti kurti specialūs ginkluoti būriai iš vietinių.

Jau LKP (b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarime buvo numatytos priemonės ir prielaidos NKVD naikinamiesiems batalionams sukurti Lietuvoje. Minėtų represinių struktūrų paskirtis buvo slopinti lietuvių pasipriešinimą okupantams, dalyvauti trėmimų akcijose[2]. Jie tapo patikima sovietinio režimo atrama apskrityse, valsčiuose ir apskritai Lietuvoje.

Kupiškio krašto gyventojų trėmimus, kaip ir visoje Lietuvoje, vykdė SSRS Lietuvoje dislokuotos SSRS vidaus ir konvojinės kariuomenės divizijos ir pulkų kariai, pasienio apygardos daliniai, jau minėti stribų būriai, milicija. Trėmimų išvakarėse į Lietuvą buvo perkeliami čekistų kariuomenės daliniai iš Rusijos, Latvijos ir Estijos[3].

Į Lietuvą buvo siunčiami daugiausia sovietinių respublikų kraštų ir sričių valstybės saugumo valdybų arba skyrių valdininkai, karinių apygardų MGB kontržvalgybos valdybų karininkai. Išimtis – paskutiniai trėmimai. Tuo metu jau buvo manoma, kad patirties įgijo ir vietiniai MGB karininkai, jais galima pasitikėti.

Jeigu palygintume, kiek į Lietuvą pokario metais buvo pasiųsta kultūros, švietimo, mokslo darbuotojų, pamatytume, kad santykinai nedaug. Vien nuo 1944 m. liepos iki 1945 m. balandžio 1 d. VKP (b) CK siuntimu į Lietuvą atvyko 6 116 darbuotojų, iš jų daugiau

[1] Sovietinės specialiosios tarnybos NKVD (MVD) ir NKGB (MGB, KGB), *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, sud. N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas, Kaunas, 1996, p. 37.

[2] Grunskis E. Sovietinių represinių struktūrų veikla 1944–1954 metais, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 218.

[3] *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, sud. I. Ignatavičius, Vilnius, 1999, p. 206.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

kaip pusė (3 347) buvo NKVD ir NKGB pareigūnai. Ir vėliau iš Maskvos siunčiamų visokiausių vadovų ir viršininkų srautas nemažėjo. Nuo 1944 m. vasaros iki 1947 m. rudens su SSRS komisariatų ir žinybų kelialapiais į Lietuvą buvo atsiųsti 12 258 vadovaujantys darbuotojai. Taip pat ieškodami geresnio gyvenimo iš karo nusiaubtų Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos sričių į Lietuvą atvažiavo nemažai darbininkų, kurie buvo patikima atrama sovietiniam režimui. Pasibaigus karui, Lietuvoje buvo likę tūkstančiai Raudonosios armijos demobilizuotų karių[4]. Per 1946–1950 m. į Lietuvos miestus iš SSRS respublikų atvyko beveik ketvirtadalis milijono gyventojų, 247 406 žmonės[5].

Nuo 1947 m. trėmimų organizavimas ir vykdymas buvo perduotas SSRS valstybės saugumo ministerijai (MGB). 1947 m. spalio 16 d. SSRS valstybės saugumo ministras generolas pulkininkas Viktoras Abakumovas pasirašė potvarkį Nr. 00616 dėl „Banditų ir banditų pagalbininkų – buožių šeimų iškeldinimo už Lietuvos SSR ribų“. Ypatingasis pasitarimas prie SSRS valstybės saugumo ministro daugumą jų už akių nuteisė 10 metų tremties[6].

Griežtai laikantis konspiracijos į geležinkelių stotis buvo pristatoma dešimtys tuščių prekėms ir gyvuliams vežti skirtų vagonų, o apskritims ir valsčiams skiriama dešimtys sunkvežimių ir vagonų.

Numatytas ištremti šeimas išveždavo karinės operatyvinės grupės, sudarytos iš MGB pareigūno, 2 vidaus kariuomenės kareivių, 2–3 dažniausiai vietinių stribų ir 3–4 vietos sovietinių aktyvistų[7]. Aktyvistų pareiga buvo surašyti ir saugoti ištremtų šeimų turtą, iki jis bus perduotas kolūkiams, tarybiniams ūkiams, žemės ūkio kooperacijos draugijoms, mašinų traktorių stotims ar vargingiems valstiečiams. Vietiniai veikėjai dažniausiai surašydavo ir saugodavo tremtinių turtą, o neretai geresnius daiktus tarpusavyje ir pasidalindavo.

1947 m. rugsėjo 29 d. Sovietų Sąjungos vyriausybė dar kartą priėmė nutarimą „Dėl priemonių kovoje su banditizmu Lietuvos SSR teritorijoje“. Tai reiškė dar vieną trėmimų bangą. SSRS valstybės saugumo ministras generolas pulkininkas Viktoras Abakumovas nedelsdamas, jau spalio 16 d., išleido potvarkį, kuriame buvo nurodyta ištremti buožių šeimas iš Lietuvos SSR. Matome, kad tuo metu užsimota iškeldinti ūkininkus, sovietų vadinamus buožėmis, apkaltinus bendradarbiavimu su partizanais. Valdžios nuomone, tai buvo geriausias būdas priversti lietuvius greičiau stoti į kolūkius.

Aišku, oficialiuose dokumentuose kalbama tik apie savanorišką stojimą, bet jo nebuvo paisoma. Nors valdžios kontroliuojamos informacijos priemonės skelbė apie sovietinės santvarkos Lietuvoje stiprėjimą, sovietų valdžios autoriteto stiprėjimą, augimą, buvo ruošiamasi naujiems trėmimams. Tūkstančių ūkininkų neišgelbėjo ir 1946 bei 1947 m. pirma laiko įvykdyti grūdų pristatymo (pyliavų) planai[8]. Priverstinis iškeldinimas prasidėjo 1947 m. lapkričio pabaigoje. Ypač daug Lietuvos gyventojų buvo deportuota gruodžio 11, 23, 31 ir 1948 m. sausio 6 d. Trėmimai apėmė 19 apskričių: Alytaus, Kretingos,

[4] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai,* Kupiškis, 2009, p. 361.
[5] Domarkas V. Lietuvos gyventojai valstybinės statistikos duomenimis 1940–1960 m., *Lietuvos archyvai 6. Straipsnių ir dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1995, p. 84.
[6] Kedys J. *Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1938–1991*, Klaipėda, 1994, p. 162.
[7] Ignatavičius I. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, p. 207.
[8] Kedys J. *Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1938–1991*, p. 162.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Kupiškio, Kuršėnų, Lazdijų, Marijampolės, Panevėžio, Pasvalio, Plungės, Radviliškio, Raseinių, Rokiškio, Šakių, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Ukmergės, Varėnos, Vilkaviškio. Remiantis išlikusiais dokumentais, manoma, kad buvo išvežti 3 938 žmonės iš 1 022 šeimų[9]. Iš Kupiškio krašto 1947 m. buvo ištremti 182 žmonės[10].

1945–1947 m. tremtiniai buvo laikomi „specialiai perkeltaisiais“. Jų padėtis buvo nusakyta LKP (b) CK nutarime apie specialiai perkeldintųjų teisinę padėtį. Nutarime iš penkių punktų buvo nurodyta, kad perkelti asmenys privalo dirbti visuomenei naudingą darbą. Be NKVD specialiosios komendantūros leidimo jie negalėjo palikti gyvenamosios vietos. Savavališkas pasišalinimas iš gyvenvietės buvo laikomas pabėgimu, o bėgliai baudžiami. Tremtiniai privalėjo laikytis jiems įvestos tvarkos ir vykdyti visus NKVD komendantūros nurodymus.

Didžiausioms Lietuvos gyventojų deportacijoms vadovavo atvykę iš Maskvos SSRS MGB įgaliotiniai Lietuvai. 1948 m. gegužės mėn. trėmimui vadovavo SSRS MGB ministro pirmasis pavaduotojas generolas leitenantas Sergejus Ogolcovas, SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas leitenantas Jakovas Jedunovas ir SSRS MVD konvojinės kariuomenės viršininkas generolas leitenantas Viktoras Bočkovas. Už 1949 m. trėmimus buvo atsakingas SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas leitenantas Jakovas Jedunovas ir SSRS MVD ir MGB specialieji vyriausiosios pataisos lagerių ir kolonijų, darbo gyvenviečių ir kalinimo vietų valdybos (Gulago) 2-osios valdybos viršininkas generolas majoras Ivanas Matevosovas. 1951-ųjų trėmimams vadovavo SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas generolas leitenantas Jakovas Jedunovas, už 1952-ųjų trėmimus buvo atsakingas SSRS MGB ministro pavaduotojas generolas majoras Piotras Kondakovas ir SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas pulkininkas A. Novikas[11].

Ištrėmus dalį „priešų“, nuo 1947-ųjų pabaigos pradėta vežti turtingesnius ūkininkus, kurie buvo įvardyti kaip „*banditų pagalbininkai – buožės*“. Išvežus juos, atėjo eilė apskritai visiems likusiems, anot valdžios, nepatikimiems gyventojams.

Galima teigti, kad 1947–1948 m. dauguma žmonių buvo atrinkti ištremti ne dėl to, kad jie rėmė rezistenciją, o, pasak sovietinės valdžios, „*likviduojant buožiją kaip klasę*“, nes jų nuosavybės ir darbo suvokimas buvo nesuderinami su naujosios valdžios nuostatomis. Toks tremtinių prievartinio iškeldinimo scenarijus buvo vykdomas 1948–1951 m., kai Lietuvoje buvo atliekama prievartinė kolektyvizacija, o lietuvių rezistencija nebebuvo tokia galinga kaip pirmaisiais pokario metais. Lietuvoje buvo padaryta tai, kas Sovietų Sąjungoje buvo įvykdyta dar 1930–1933 m.[12]

1948 m. vasario 21 d. SSRS Ministrų Tarybai priėmus slaptą nutarimą, MGB ankstų gegužės 22-osios rytą pradėjo iškeldinimą, pavadintą „Vesna“ („Pavasaris“) – didžiausią iš visų iki tol vykusių Lietuvoje. Buvo tremiama iš visų apskričių ir penkių respublikinio pavaldumo miestų[13]. Pasitelkta 18

[9] LTSR MGB „A“ skyriaus viršininko papulkininkio P. Grišino „Pažyma apie iškeldinimą iš Lietuvos TSR banditų ir banditų pagalbininkų šeimų skaičių iki 1948 m. balandžio 15 d.“, *Lietuvos vidaus reikalų ministerijos archyvas* (toliau – *LVRMA*), f. 135, ap. 7, b. 60, l. 75.

[10] Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996, p. 207.

[11] Ignatavičius I. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, p. 206.

[12] Anušauskas A. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 319.

[13] *Rusijos federacijos valstybės archyvas* (toliau – *RFVA*), f. 9479, ap. 1, b. 427, l. 7–11.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

tūkstančių karių, beveik 7 tūkstančiai stribų, 4,5 tūkstančio operatyvinių darbuotojų, 11,5 tūkstančio partinių ir sovietinių aktyvistų[14].

Maskvos planuose buvo numatyta į Jakutiją (vėliau pakeista į Buriatijos-Mongolijos ASSR) ir Krasnojarsko kraštą ištremti 12 134 šeimas, t. y. 48 tūkstančius žmonių (iš partizanų, jų rėmėjų ir ūkininkų šeimų). MGB ir jų pagalbininkams gegužės 22 d. pavyko surinkti ir sugaudyti 27 023 žmones. Iki gegužės 23 d. 14 val. į ešelonus jau buvo sugrūstos 10 665 šeimos, t. y. 36 932 žmonės (10 615 vaikų, 14 888 moterys, 11 429 vyrai). Laikinai pasislėpti pavyko 11 068 žmonėms. 835 kupiškėnai buvo ištremti, jiems nepavyko pasislėpti[15]. Vykdydama trėmimų planą MGB pagal vietos aktyvistų sudarytus papildomus sąrašus surinko dar keletą tūkstančių žmonių. Nesurinkus sąrašuose įrašytų šeimų, į ešelonus buvo grūdamos saugumiečių ir kolaborantų iniciatyva atrinktos šeimos. Neretai sąrašus sudarydavo stotyse, jau atvežus surastas šeimas. Veždavo visus žmones, kuriuos tik rasdavo apsuptose sodybose: vaikus be tėvų, tėvus be vaikų. Kai ešelonai pajudėdavo į tremties vietas, juose jau būdavo sugrūsti 40 002 žmonės (kitais duomenimis, 39 766 žmonės: 10 897 vaikai, 16 499 moterys ir 12 370 vyrų). 8 679 šių tremtinių šeimų nariai nebuvo sugauti ir liko Lietuvoje, nors MGB ir MVD darbuotojai, kareiviai ir stribai šaudė mėginusius bėgti žmones.

Nuo 1947 m. buvo siunčiami LSSR Ministrų tarybos, LKP (b) CK įgaliotiniai ir apskritims, iš kurių numatomas vežimas. Jie kartu su partijos apskrities komitetų pirmaisiais sekretoriais ir vykdomųjų komitetų pirmininkais buvo asmeniškai atsakingi už gyventojų trėmimus. 1948 m. Kupiškio apskričiai buvo paskirtas LSSR Ministrų tarybos ir CK KP (b) įgaliotinis Petras Murauskas[16]. Jis kartu su sovietiniais apskrities pareigūnais po trėmimų turėjo atsiskaityti okupacinei valdžiai Vilniuje.

1948 m. gegužės, 1949 m. kovo ir 1951 m. spalio mėnesių trėmimai buvo vykdomi remiantis Sovietų Sąjungos Ministrų Tarybos nutarimais. Tremtinių įskaitines bylas sudarydavo MGB apskričių, o nuo 1950 m. – rajonų skyriai. Bylas tvirtindavo Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos saugumo ministras. Patvirtintos bylos grįždavo į MGB apskričių skyrius ir juose buvo sudaromi tremtinių šeimų sąrašai, kuriuos peržiūrėdavo LKP (b) apskrities komiteto pirmasis sekretorius, pasirašydavo apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas.

Sovietinė valdžia iš anksto numatydavo, kiek žmonių reikės ištremti. Būdavo sudaromi du sąrašai – pagrindinis ir rezervinis. Tremiamajam iš pagrindinio sąrašo pabėgus arba išsipirkus, jo vietą užimdavo žmogus iš rezervinio sąrašo.

Kas pusmetį valsčiaus partiniai ir komjaunimo funkcionieriai surašydavo žmones. Reikalaudavo pateikti žinias, kiek žmogus turėjo žemės seniau, kiek tuo metu, kai surašinėjo, kokį nekilnojamąjį turtą turi, kokia šeimos sudėtis, kur kiekvienas žmogus dirba ar mokosi[17]. Vėliau buvo nustatomos jo pažiūros valdžios atžvilgiu.

1948 m. Kupiškio krašto žmonių trėmimui buvo pasitelkta 320 aktyvistų. Tarp jų buvo reikiamas MGB ir MVD pareigūnų ir stribų skaičius[18].

[14] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 367, 368.
[15] Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 207.
[16] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 362, 363.
[17] *LVRMA*, f. 5, arch. nr. 12473, b. 1897, l. 15.
[18] Jonušytė A. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 250.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

1949 m. trėmimui Kupiškio krašte buvo pasitelkti 103 žmonės iš sovietinio partinio apskrities aktyvo, 268 žmonės iš vietinio valsčių aktyvo[19].

Pokarinė, kaip ir prieškarinė, deportacija palietė visą Lietuvą, neaplenkė ir Kupiškio krašto.

1948–1949 m. trėmimai oficialiai buvo nukreipti prieš surastų partizanų ir besislapstančių žmonių, žuvusių partizanų ir nuteistųjų šeimas, taip pat prieš rezistencijos rėmėjus.

Antra didelė po 1948 m. trėmimų buvo MGB kodinė operacija „Priboj“ („Bangų mūša“), vykusi 1949 m. kovo 25–28 d. Iš Lietuvos jos metu planuota ištremti 8 500 šeimų (25 500 žmonių). Per pirmąją trėmimų bangą MGB nepasisekė surasti 3 236 šeimų ir 3 912 pavienių žmonių. Iš viso 1949 m. kovo mėn. pagal MGB ir sovietinių bei partinių aktyvistų sudarytus papildomus sąrašus buvo paimti beveik 5 235 žmonės. Iš jų beveik 77 procentus sudarė valstiečiai[20]. Pakeliui į tremties vietas mirė ne mažiau kaip 50 žmonių, tarp jų – daug kūdikių.

Per 1949 m. kovo–balandžio mėn. trėmimus iš Lietuvos buvo išgabentos 9 598 šeimos (31 917 žmonių). Remiantis negalutiniais skaičiavimais, minimalus tremtinių skaičius turėjo būti 32 270 ar 32 735[21].

Iš Kupiškio apskrities buvo numatyta iškeldinti 350 šeimų, tiek ir iškeldinta, 1 196 žmonės. Iš Kupiškio ištremta 10 šeimų ir 25 žmonės, iš Subačiaus – 70 šeimų ir 264 žmonės, Gelažių – 46 šeimos ir 170 žmonių, Skapiškio – 46 šeimos, arba 178 žmonės, Aukštupėnų – 44 šeimos, 132 žmonės, Kupiškio valsčiaus – 43 šeimos, 132 žmonės, Svėdasų – 34 šeimos, 92 žmonės, Viešintų – 33 šeimos, 131 žmogus, Šimonių – 24 šeimos, 72 žmonės. „Buožių“ šeimų išvežta 278, vidutiniokų – 54 šeimos, „biedniokų“ – 10, kitų – 8. Iš jų vyrų – 371, moterų – 521, vaikų iki 15 metų – 304[22].

Nuo 1949 m. birželio iki 1952 m. rugpjūčio Lietuvoje buvo organizuota keletas didesnių ar mažesnių trėmimo akcijų: 1949 m. birželio 6, liepos 7, 1950 m. balandžio 14, rugsėjo 1–2, 19, 1951 m. kovo 31, balandžio 1, rugsėjo 19–20, spalio 2–3, lapkričio 30, 1952 m. sausio 23, rugpjūčio 6 d.[23]

Pirmasis 1950 m. trėmimas buvo vykdomas balandžio 14 d., o gyventojai ištremti į Altajaus krašto Stanobado rajoną, tų pačių metų rugsėjo 1 d. iš Eišiškių ir Šalčininkų rajonų į Chabarovsko krašto Komsomolsko prie Amūro rajoną 228 žmonės, arba 48 šeimos. Rugsėjo 2 d. į tą patį Komsomolską prie Amūro ištremti 227 žmonės iš 53 šeimų[24], rugsėjo 19 d. iš Kupiškio, Pandėlio, Vabalninko rajonų buvo ištremtos 88 šeimos ir 306 žmonės į Chabarovsko srities Lazovsko rajoną. Per šiuos trėmimus iš Lietuvos buvo išgabenta 360 šeimų ir 1 355 žmonės. Iš Kupiškio rajono – 41 žmogus[25].

Trečia pagal dydį tremties operacija „Osenj“ („Ruduo“) buvo vykdoma 1951 m. rudenį. Tai buvo jau antras trėmimas tais metais. Pirmasis vyko, kai suimtos 1951 m. kovo 31–balandžio 1 d. iš Panerių stoties buvo išgabentos 80 šeimų, arba 283 žmonės, į Irkutsko sritį, o į Tomsko sritį – 52 šeimos, 150 žmonių.

[19] *Ten pat*, p. 251.
[20] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 369.
[21] Generolo leitenanto Žukovo 1953 m. balandžio 14 d. pažyma, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – *LYA*), f. 3, b. 56/43, l. 247.
[22] *LYA*, f. 1771, ap. 11, b. 236, l. 108.
[23] 1952 m. rugpjūčio 22 d. pažyma apie 1951 m. rugpjūčio mėn.–1952 m. rugpjūčio 1 d. trėmimus, *LYA*, f. 3, b. 56/28, l. 194–195.
[24] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 369, 370.
[25] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Ona Tamošiūnienė su dukra Rozalija Tamošiūnaite barake. Irkutsko sritis, Irkutsko rajonas, Kordonas. Apie 1949–1950 m. Iš Rozalijos Tamošiūnaitės albumo. KEM

1951 m. rudens trėmimai buvo vykdomi tris kartus. Kaip ir ankstesniais metais, trėmimų planai buvo įvykdyti ir viršyti.

Pirmoji deportacija vyko rugsėjo 20–21 d. Iš Šiaulių rajono Kužių, Radviliškio ir Švenčionėlių stočių trys ešelonai gabeno tremtinius į Irkutsko sritį. Buvo iškeldintos 822 šeimos, arba 3 072 žmonės: moterų – 1 276, vyrų – 813, vaikų – 983[26].

Antroji vyko spalio 2–3 d. Skirtingai nei per 1941, 1948 ar 1949 m. trėmimus, kurie buvo vykdomi savaitgaliais, dabar prievartinis žmonių iškeldinimas prasidėjo ankstų antradienio rytą. Žmonės dar buvo tremiami ir spalio 3 d. Taip iš Lietuvos iškeldintos 4 009 šeimos su 16 150 žmonių. Iš jų – 3 278 šeimos, arba 13 394 žmonės, pagal LSSR Ministrų Tarybos patvirtintus sąrašus, 642 šeimos (2 491 žmogus) pagal tos pačios Ministrų Tarybos rezervinį sąrašą ir 89 šeimos (265 žmonės) išvežtos partinių ir sovietinių pareigūnų nurodymu[27].

1951 m. lapkričio 30 d. vyko paskutinis tais metais žmonių trėmimas. Keliasdešimt šeimų iš Lietuvos buvo išvežta į Altajaus kraštą Bijsko rajoną.

1951 m. LSSR MGB apskričių skyriai į tremtinių sąrašus įrašė 4 842 šeimas su 19 837 žmonėmis. Remiantis saugumiečių duomenimis, galėjo būti ištremtos 5 139 šeimos su 20 357 žmonėmis, ir tuo metu jau buvo tremiami ne tik valstiečiai, bet ir į kolūkius įstojusieji. Jie buvo kaltinami praeityje turėję *„per daug žemės“*, *„sudėtingų žemės ūkio mašinų“*, *„naudoję samdomąją darbo jėgą“*. Ir nors 1951 m. valstiečių ir jau įstojusių į kolūkius žmonių buvo išvežta daugiau, negu planuota, trėmimai iš Lietuvos nesibaigė. Sovietinė valdžia nuolatos ieškojo pasislėpusių nuo trėmimo gyventojų, daug jų ir surado.

1952-aisiais LSSR MGB įvykdė penkis valstiečių šeimų ir pavienių jų narių trėmimus. Iškeldinimas buvo pradėtas 1952 m. sausio 23 d. 3 val. nakties. Į Krasnojarsko kraštą išvežta 217 šeimų,

[26] LSSR vidaus reikalų ministro pareigas einančio P. Jefremovo 1951 m. spalio 6 d. pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui I. Serovui apie SSRS MVD 1951 m. rugsėjo 13 d. įsakymo vykdymą, *LVRMA*, f. 141, ap. 2, b. 139, l. 146.

[27] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 371.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

arba 778 žmonės, bei 1 066 pavieniai asmenys, kurių šeimų nariai buvo iškeldinti dar 1951 m.[28] 1952 m. rugpjūčio 5 d. iš 18 Lietuvos rajonų į Krasnojarsko kraštą buvo ištremtos 95 šeimos su 359 asmenimis. Tų pačių metų lapkričio 28 d. lietuvius vežė į Krasnojarsko krašto Nižnij Ingašo rajoną ir Kazachijos SSR Kokčetavo sritį. 1952-aisiais iš Lietuvos buvo iškeldintos 526 šeimos ir 2 934 žmonės. Tačiau tuo žmonių persekiojimas ir prievartinis iškeldinimas nesibaigė. 1953-iaisiais buvo įvykdyti dar trys nedideli žmonių vežimai: 1953 m. vasario 26 d. į Tomsko sritį, 1953 m. balandžio 12 d. į Altajaus kraštą ir 1953 m. rugsėjo 12 d. į Krasnojarsko kraštą. Tai žmonės, surasti besislapstantys nuo ankstesnių trėmimų ar pabėgę iš tremties vietų – senyvo amžiaus arba nepilnamečiai. Jie grąžinti į ankstesnes prievartinio apgyvendinimo vietas.

Iš Kupiškio rajono 1951 m. buvo ištremti 198 žmonės, 1952 m. – 26, o 1953-iaisiais – 2 žmonės[29].

Tremtinių apgyvendinimas ir jų darbai

Komijos, Jakutijos, Tadžikijos ir kitose vietovėse buvo apgyvendinti tremtiniai. Atvežtuosius, kad nepabėgtų ir dirbtų jiems prievarta nurodomus darbus, kontroliavo NKVD (MVD) specialiųjų komendantūrų viršininkai. Tremtiniai buvo skirstomi į išsiųstuosius[30] ir prievarta apgyvendintuosius, nes pirmuosius iškeldindavo NKGB ir NKVD teismų sprendimais. Kitai nelaimėlių grupei priklausė prievarta apgyvendintieji, tai yra tie žmonės, kurie, pasibaigus kalinimo laikui lageriuose ir kalėjimuose, negalėjo grįžti į gimtinę ir turėjo likti tremtyje. Buvo ir trečioji grupė. Jai priklausė specialiai perkeldintieji.

Prasidėjus didiesiems trėmimams, sovietinės valdžios jau iš anksto buvo paruošti dokumentai apie tremtinių teisinę padėtį ir jų teises bei bausmes už nepaklusnumą. 1948 m. vasario 21 d. pasirodė dokumentai „Apie tremtinių prievartinį ir specialųjį perkėlimą“, „Apie prievarta apgyvendintuosius“. Buvo dar ir MVD 1948 m. kovo 8 d., gruodžio 7 d. ir MGB 1950 m. lapkričio 16 d. įsakymai[31]. Jais buvo nusakoma, kaip tremtiniai turi elgtis, į ką kreiptis su prašymais. Tremtiniai, norėdami trumpam išvykti iš tremties vietos, turėjo gauti MVD leidimą. Net ir susirgęs vykdamas pas gydytoją turėdavo gauti komendanto leidimą. Laikinuosiuose pažymėjimuose, kurie jiems buvo išduodami vietoj atimtų pasų, saugumiečiai pažymėdavo žmonių buvimo vietas ir rajonų ribas, kur leista būti. Kartą per mėnesį suaugę tremtiniai privalėjo registruotis specialiose komendantūrose, o jų darbuotojai galėjo reikalauti ir dažniau registruotis, priklausomai nuo tremtinio „pavojingumo“ sovietinei valdžiai.

Patys komendantai ar per prižiūrėtojus du kartus per mėnesį tikrindavo suaugusius tremtinius jų gyvenamosiose vietose. Kai kurie tremtiniai, apimti nevilties, dėl gyvenimo sąlygų, ypač pirmaisiais tremties metais, ryždavosi bėgti, nors juos už tokią veiklą sugavę griežtai bausdavo. Kiekvienas

[28] LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kondakovo, LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo ir SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojo A. Noviko 1952 m. sausio 25 d. specialus pranešimas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui, *LVRMA*, f. 135, ap. 7, b. 328, l. 315.

[29] Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 207.

[30] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 375.

[31] Pulkininko Šijano 1948 m. kovo 8 d. pažyma, *RFVA*, f. 9479, ap. 1, b. 435, l. 6–11.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

СССР
Министерство Внутренних Дел
Манское РО МВД
„13" июня 194 8г.
с/г.
Справка
Настоящая справка выдана спецпере
кадыга
сименке литовке Ваногайтє Ksaveru.
(фамилия, имя, отчество и год рождения)
что он работает в Брадужейском л/п.
и что ему как спецпоселенцу разрешено проживание только в пре-
делах Брадужейского л/п.
Манского района, Красноярского края.
Нач. Ком-т РО МВД
капитан
(звание)

Pažyma apie Ksaveros Vanagaitės gyvenamąją vietą Krasnojarsko krašto Mansko rajone. 1948 m. birželio 13 d. Iš Janinos Lauciuvienės albumo. KEM

pagautas bėglys pagal 1948 m. lapkričio 25 d. įsaką buvo baudžiamas 20 metų katorgos. Be to, pagal Sovietų Sąjungos Ministrų Tarybos 1948 m. birželio 3 d. sprendimą kiekvienas vengiantis darbo tremtinys galėjo būti įkalintas. Bėglius gaudė specialūs milicijos būriai. Daug į Lietuvą bėgančių tremtinių buvo sulaikyti dar jos nepasiekę, kiti – suimti jau tėvynėje. Tie, kuriems pasisekdavo, slapstydavosi pas gimines, kiti apsigyvendavo Latvijoje ar kitose vietose netoli Lietuvos[32].

Lietuviai tremtiniai 1948–1951 m. buvo įkurdinami Irkutsko ir Krasnojarsko kraštuose.

Kupiškėnai tremtiniai 1948 m. buvo apgyvendinti Irkutsko srities Čeremchovo, Tomsko srities Asino, Pyškin Trojicko, Krasnojarsko krašto Šalinskojės rajonuose. Pagrindinės gyvenvietės Irkutsko srityje, kur gyveno kupiškėnai, buvo Srednia, Tylūnas, Kordonas, Atagajus, Bodaibas, Zulumajus, Sujetycha, Kimas. Tais pačiais metais kupiškėnai buvo apgyvendinti ir Krasnojarsko krašto Mansko ir Asinsko rajonuose. Mansko rajone jiems teko įsikurti Pimijos gyvenvietėje, Asinsko rajone – įvairiose vietose, kuriose iki tol negyveno žmonės. Barakus statė patys tremtiniai[33].

1949 m. kupiškėnai pateko į tą pačią, kaip ir 1948 m., Irkutsko sritį – Tylūno, Zalavinsko, Balagansko, Bodaibo, Nižneudinsko, Ziminsko, Tungusko, Zalansko gyvenvietes. Pagrindinės didesnės gyvenvietės buvo Bolšoj Kurlikas, Godolėjus, Srednia, Zima, Bolšaja Rečka.

1950 m. tremtiniai apgyvendinami Krasnojarsko, Chabarovsko kraštuose ir Tomsko srityje. Daugelis Kupiškio kraš-

[32] *Tremties ir kalinimo vietos*, Vilnius, 1995, p. 22.
[33] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 375, 376.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Miško kirtimo darbuose Antanas Didžiariekis (dešinėje). Irkutsko sritis, Treliovka. Apie 1950 m. Iš Genovaitės Didžiariekienės albumo. KEM

to žmonių pateko į Chabarovsko krašto Lazo rajono Bičevajos, Kijos, Lazo gyvenvietes. Tomsko ir Krasnojarsko kraštuose buvo apgyvendinama tik po vieną šeimą[34].

Tiems ištremtiesiems, kurie dirbo miško kirtėjais ir krovėjais (pagrindinė specializacija tremties pradžioje), teko apsigyventi pastatytuose arba tik pradėtuose statyti barakuose. Likusius darbus teko baigti patiems.

Daliai kupiškėnų teko apsigyventi japonų karo belaisvių statytuose palaikiuose pastatuose, miško glūdumoje buvusiame Irkutsko srities 52 kvartale[35]. Visi barakai, kad ir kokioje vietovėje būtų, viduje panašūs, skyrėsi tik dydis. Viename pastate tilpdavo keletas šeimų, keliasdešimt žmonių. Pastato viduje buvo pastatyti tik gultai, kėdžių ar kitokių baldų nebuvo. Vėliau tremtiniai juos pasidarydavo. Žmonės dieną susispausdavo tarp gultų, sėdėdavo ant jų. Tarpas buvo toks, kad vienas gyventojas galėdavo praeiti šonu. Po gultais buvo laikomi ryšuliai, skrynelės – daiktai, atsivežti iš Lietuvos. Po kurio laiko žmonės prisitaisydavo ir lentynėles virš gultų. Jose laikydavo maldaknyges, knygas, jei turėdavo, atsiminimų albumus, šaukštus ir puodelius. Šeima nuo šeimos atsiskirdavo atsivežtais užtiesalais arba paklodėmis, medžiagų atraižomis. Barako viduryje įtaisydavo bendrą viryklę. Kartais tai būdavo geležinė krosnelė, padaryta iš metalinės statinės, o kartais nagingesnių vyrų sumeistrauta lietuviška krosnis. Kaminą darydavo iš lentų, į formą pripildavo šlapio molio. Jam sudžiūvus, kaminas būdavo baigtas. Ne ką geresnėmis sąlygomis tekdavo gyventi vėliau persikėlus į vietinių namus[6].

[34] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 376.
[35] Staškūnienė Z. Iš Šiluvos į Kupiškį – per Sibiro platybes, *Kupiškėnų mintys*, 1991, birž. 12, nr. 43(6303), p. 1, 3.
[36] Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 378.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Statomas barakas. Irkutsko sritis, Nižneudinsko rajonas, Atagajus. Apie 1952 m. Iš Jadvygos Pribušauskienės albumo. KEM

Įsikūrus barakuose, tuoj pat reikėdavo eiti ir į darbą. O darbai, kuriuos tekdavo dirbti, buvo labai įvairūs, bet visur daugiausia fiziniai. Žmonės buvo įdarbinti kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, MTS, miško ir spalvotųjų metalų pramonėje.

Moterys ir netgi keturiolikmečiai jau dirbdavo kartu su suaugusiaisiais[37]. Kartu su lietuviais miškuose dirbdavo tremtiniai ukrainiečiai, totoriai, daug latvių, nemažai estų, kitų tautybių žmonių. Nuo darbo žmonės labai nusilpdavo, nes maistas buvo prastas, trūko tinkamų drabužių[38], o ir nebuvo kur jų gauti, dirbant miškuose – gerai išsidžiovinti, jei tekdavo ilgiau būti kirtavietėse. Susidėvėjus atsivežtiems apdarams, iš vietinių gyventojų stengėsi įsigyti tinkamesnės aprangos – vatinukų, šimtasiūlių, vatinių kelnių, veltinių žiemai. Pirštines pasisiūdavo iš maišų. Po vatinuku pasivilkdavo seną švarką arba megztinį. Žmonės apatinius drabužius nešiojo dar atsivežtus iš Lietuvos. Vasarai apavą pasidarydavo patys: iš senos sunkvežimio padangos išpjaudavo gabalą gumos, perverdavo raiščiu, kad kojos nešaltų, apvyniodavo autais, padarytais iš maišo ar paklodės. Iš toliau atėjusieji miškuose valgydavo tai, ką būdavo atsinešę iš namų. Bet pagrindinis maistas buvo duona. Pirmaisiais pokario metais ją kepdavo į miltus įdėję pjuvenų, todėl duona buvo šlapia, sunki ir sprangi, o kartais ir tokios neužteko. Riebalų nebuvo, tik po kurio laiko buvo galima gauti vadinamųjų „kombinžir“. Žmonės juos tepdavo ant duonos ir ant laužo pasišildę arbatos valgydavo per pietų pertrauką.

Vasarą kirtėjus puldavo mašalai, uodai ir erkės, nuo jų mažai apsaugodavo ir tinkleliai. Žiemą miško ruošos

[37] Pasakoja Vytautas Rudys, 2008 m. *Kupiškio etnografijos muziejaus garso archyvas*, nr. 75.

[38] Jonušytė A. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai, p. 263.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Stepono Pribušausko laidotuvės Krasnojarsko krašto Mansko rajono Orešino tarybiniame miškų ūkyje. Iš kairės: žmona Alfonsa, vaikai Vida ir Petras, mama Paulina ir brolis Petras. Apie 1956 m. KEM

vietose dažnai būdavo dirbama be poilsio dienų, tik kas dvi savaites vieną dieną leisdavo pailsėti. Vasarą buvo dirbama 6 dienas per savaitę, bet darbo diena pailginta iki 10 valandų[39].

Visi darbai miško pramonės ūkiuose buvo sunkūs, pavojingi ir monotoniški. Kertant mišką neretai virstantys medžiai ar jų šakos, kraunami į rietuves, sunkvežimius, vagonus ar traukiami iš vandens rąstai suluošindavo, o kartais ir užmušdavo žmones, nepritrusius ir dirbančius daug fizinės jėgos reikalaujančius darbus. Jokios medicininės pagalbos šių miško kirtėjų gyvenvietėse nebuvo. Susirgęs plaučių uždegimu ar trūkus apendicitui žmogus mirdavo. Tik gerokai vėliau, maždaug nuo 1954-ųjų, buvo kuriami felčerių punktai, o rimčiau susirgusį, tremtinį tekdavo vežti į rajono centrą už 80–120 kilometrų, bet prieš tai reikėdavo gauti komendanto leidimą[40].

Žmonės dirbo ne tik specializuotuose miško pramonės ir miško chemijos ūkiuose, bet ir miško apdirbimo kombinatuose, lentpjūvėse, medieną apdirbančiose artelėse, kraudavo rąstus geležinkelio stotyse, šienaudavo, raudavo kelmus, dirbdavo statybose. Patekę į ūkius sėdavo, nuimdavo daržovių ar javų derlių, triūsdavo grūdų elevatoriuose ir daržovių sandėliuose. Technikos nebūdavo arba jos būdavo labai mažai, viską darydavo rankomis, o pervežd avo krovinius, žemę dirbdavo jaučiais ir arkliais. Pievos, kuriose ruošdavo gyvuliams pašarą, buvo toli nuo namų, per darbymetį žmonės mėnesius gyvendavo pastatytose pirkelėse ar priedangose nuo lietaus ir saulės.

Rugpjūčio mėnesį sugrįžę iš kolūkio pievų dalgiais kirsdavo javus, nes kombainų būdavo retame ūkyje. Vietinės moterys rugius dar pjaudavo su pjautuvais. Javapjūtė užsitęsdavo iki vėlyvo rudens, dažnai pjaudavo net ir užsnigus, visą rugsėjo mėnesį. Pasak kupiškėnų tremtinių, iki pat 1950 m. jie dirbdavo

[39] *Tremties ir kalinimo vietos*, p. 19.
[40] Jonušytė A. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai, p. 265.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Pjaunama žolė Uchtos tarybiniame ūkyje. Pirma iš kairės – Adelė Mikalauskaitė. Apie 1952 m. Iš Jono Štaupo albumo. KEM

be jokių poilsio dienų: švintant iš namų išeidavo, temstant sugrįždavo. Darbams laukuose pasibaigus, tremtinių vaikai rudenį rinkdavo javų varpas ar sušalusias bulves maistui. Paaugliai kolūkiuose dirbdavo žemės apdirbimo padargų prie traktorių prikabinėtojais, jiems atsirasdavo ir kitokio darbo.

Tremtinių padėtis pradėjo gerėti po Stalino mirties 1953-iaisiais. Vis daugiau žmonių kėlėsi į didesnes gyvenvietes ar miestus su komendantų leidimu, o kartais ir be jo. Žmonės susirasdavo geresnį darbą. Daugelis vaikų lankydavo ir mokyklas, kuriose buvo mokoma rusiškai. Baigę jas tęsdavo mokslus kitur. Išvykus toliau nuo šeimos, gyvenimo sąlygos buvo nelengvos, tekdavo nuomotis kambarius, vienu metu dirbti ir mokytis[41].

Kadangi lietuviukai buvo kruopštūs ir sumanūs, lankydavo kursus, kuriuos baigę įgydavo teisę valdyti traktorius, krovininius ar lengvuosius automobilius. Kai kuriems iš kupiškėnų tekdavo vežioti net kolūkių pirmininkus. Jaunimas stojo į aukštesniąsias ir aukštąsias mokyklas, studijavo inžineriją, sėmėsi žinių medicinos mokyklose ar technikumuose, o juos baigusiems tremtiniams nebebuvo taip griežtai draudžiama dirbti pagal specialybę. Kupiškėnai dirbdavo meistrais, brigadininkais, apskaitininkais, buhalteriais, kitokius darbus. Išgyvenę sunkiausią laikotarpį, būrėsi draugėn, rengdavo vaidinimus, dalyvaudavo šokių rateliuose ir choruose, kūrė šeimas ir krikštijo vaikus. Pas kupiškėnus susitarus atvažiuodavo ir kunigų. Jie aukodavo šventas Mišias, krikštydavo vaikus, šventindavo tremtinių kapus. Daugelis tremtinių pagalvodavo ir apie grįžimą į Lietuvą, juo labiau kad į ištremtas šeimas grįždavo paleisti iš lagerių vyrai, dukros ir sūnūs.

[41] *Tremties ir kalinimo vietos*, p. 23.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

9 klasės mokiniai Tulūno rajone. Pirmoje eilėje centre – klasės auklėtoja tremtinė žydaitė, jos dešinėje – tremtinė žydaitė Asia Geider, Zinčenko – rusė ne tremtinė; antroje eilėje antra iš dešinės – tremtinė Laima Mūžaitė; trečioje eilėje tremtinės: antra – Vaitiekūnaitė, Vytenė Aleknaitė, Laima Maldutytė, nežinoma, Jadzė Balčiūnaitė, Rita Beniušytė. 1952 m. Iš Vytenės Repšienės albumo. KEM

Chabarovsko krašto Lazo rajono Kijos gyvenvietė. 1958 m. GAM

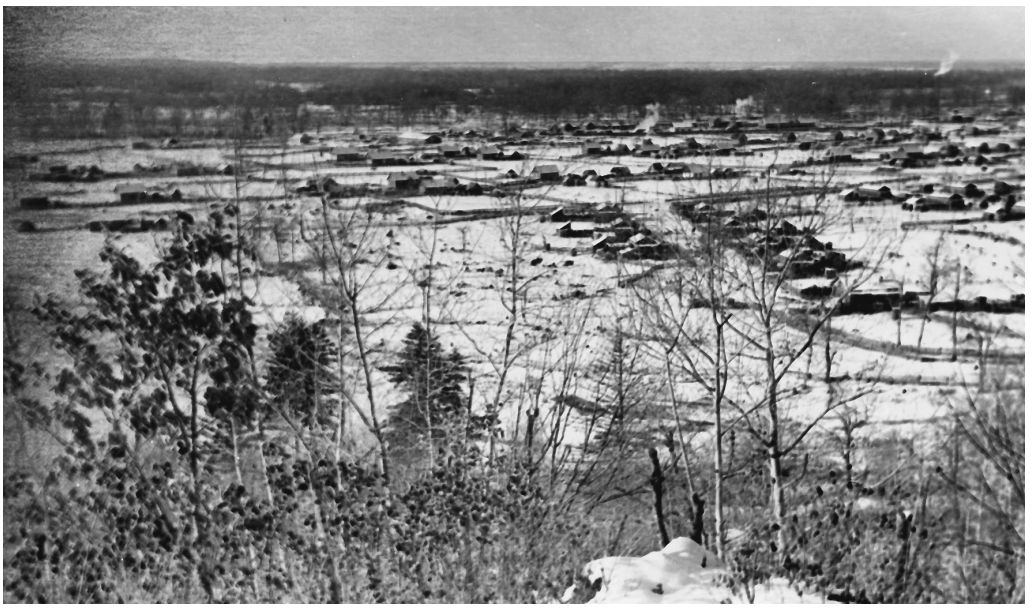

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.

Nuo 1954-ųjų buvo pradėta leisti į Lietuvą vaikus ir paauglius, o nuo 1956-ųjų prasidėjo masinis tremtinių grįžimas į Lietuvą, trukęs keletą metų. Tas procesas Šiaurėje buvo labai vilkinamas, nes darbščių, sąžiningų ir gerų specialistų nenorėdavo išleisti ūkių, įmonių ir įstaigų vadovai. Kai kurie iš jų įsigudrindavo tiesiog nepranešti, kad tremtiniai paleidžiami, kitus kalbino gražiuoju pasilikti, sakydami, kad Lietuvoje jų niekas nelaukia išskėstomis rankomis, o tai iš dalies buvo tiesa. Panaikinus tremtį, daugeliui jų nebuvo leista apsigyventi Lietuvoje. Kiti, nepaisydami draudimų, grįžo į buvusias iki tremties vietas. Prisiregistruoti ir gauti darbą sekėsi sunkiai, daugelio vietinių vadovų nenoras įdarbinti buvusius tremtinius buvo akivaizdus.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2015 11 30, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2016 11 28, pirmą kartą paskelbtas 2016 12 29 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2016-19/87-266/HI.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Kupiškis“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Aušra Jonušytė*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Vida Kasparavičienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 29.